

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

Филологиялық серия
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

Филологическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3528

№ 2 (2025)

Павлодар

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА**

Филологическая серия

выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

О постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ30VPY00029268

выдано

Министерством информации и общественного развития
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области филологии

Подписной индекс – 76132

<https://doi.org/10.48081/VXZC3924>

Бас редакторы – главный редактор

Жусупов Н. К.

д.ф.н., профессор

Заместитель главного редактора

Анесова А. Ж., *доктор PhD*

Ответственный секретарь

Уайханова М. А., *доктор PhD*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Дементьев В. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Еспенбетов А. С., *д.ф.н., профессор*

Трушев А. К., *д.ф.н., профессор*

Маслова В. А., *д.ф.н., профессор (Белоруссия)*

Пименова М. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Баратова М. Н., *д.ф.н., профессор*

Аймухамбет Ж. А., *д.ф.н., профессор*

Шапауов Ә. Қ., *к.ф.н., профессор*

Шокубаева З. Ж., *технический редактор*

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

<https://doi.org/10.48081/GNPR6481>***Г. М. Бегетаева¹, Г. К. Исмагулова², М. С. Кулахметова³**^{1,2}Д. Н. Гумилев атындағыЕуразиялық ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.³Ә. Марғұлан атындағыПавлодар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.¹ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0149-7800>²ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2342-575X>³ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5500-6416>*e-mail: lovegulnargul@gmail.com

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРІНДЕГІ ТАБИҒАТ ПЕН ЛАНДШАФТ ҚҰБЫЛЫСТАРЫН ВЕРБАЛДАНДЫРУ ТӘСІЛДЕРІН САЛЫСТЫРМАЛЫ- САЛҒАСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Мақалада қазақ және ағылшын тілдерінің фразеологизмдеріндегі табиғи құбылыстар мен ландшафтты вербалдандыру тәсілдерін анықтау және салыстырмалы-салғастырмалы зерттеу әрекеті жасалды. Ғылым дамуының қазіргі кезеңінде дәстүрлі ұғымдар мен құбылыстарды қайта қарау, кеңейту жиі кездеседі. Бұл тіл де ерекшелік емес. Тілде көрініс табатын қазіргі жаһандану және мәдениетаралық өзара әсер ету процестері аясында табиғи құбылыстардың атауын қамтитын фразеологиялық бірліктер зерттеуге ерекше қызығушылық тудырады, өйткені бұл құбылыстар тілдің ұлттық құрамының ең көне қабаттарына жатады және мәдени тұрақтылардың сабақтастығын білдіреді. Табиғат адам әрекетінен тәуелсіз болғандықтан құбылыстар мен олар туралы халықтың идеяларын зерттеу маңызды және қызықты, өйткені олар белгілі бір халықтың әлемінің тілдік көрінісінің ұлттық және мәдени аспектілерін көрсетеді.

Зерттеу мақаласында отандық және шетелдік тіл білімі саласындағы фразеологиялық вербалдандыру және оның түрлері, әлемнің фразеологиялық бейнесі сияқты ұғымдарды зерттеген

ғалымдардың ғылыми еңбектеріне шолу жасалды. «Табиғат пен ландшафт құбылыстарын» вербалдайтын фразеологиялық бірліктер деп деп біз кез-келген құрылымдық-синтаксистік типтегі сөздердің салыстырмалы түрде тұрақты, қайталанатын номинативті тіркесімдерін түсінеміз, өрнектің идиомалық сипатына ие және оның құрамында аспан денелері мен атмосфералық табиғат пен ауа-райы құбылыстарының атауына оралатын компонент бар.

Мақаланың тәжірибелік бөлігінде зерттелген екі тілдің фразеологиялық бірліктерін талдау барысында қазақ және ағылшын тілдеріндегі 350 бірлік үздіксіз іріктеу нәтижесінде тандап алынды. Салыстырмалы-салғастырмалы әдісті қолданылып, олардың айырмашылықтары мен ұқсастықтарын анықтай отырып, екі тілде фразеологиялық бейнежу әдістері қарастырылып, топтарға жіктелді.

Кілтті сөздер: вербалдандыру, фразеологизмдер, табиғи құбылыс, ландшафт, әлемнің тілдік бейнесі.

Кіріспе

Фразеологиялық бірліктер қоғамда қалыптасқан әдет-ғұрыптар, дәстүрлер, заңдар және әлем туралы күнделікті идеялар жүйесі туралы білімді ұрпақтан-ұрпаққа сақтайды және таратады. Мұның бәрі ғалымдарға фразеологиялық бірліктер туралы белгілі бір ұғымдарды вербалдану құралдары ретінде қарауға мүмкіндік береді [1, 98-б.]. Фразеологиялық бірліктер ұлттық-мәдени түсінудің өзіндік үлгісі, әлемдік сананың меншігі ретінде әрекет етеді. Фразеологизмдерде адам факторы үлкен рөл атқарады, өйткені фразеологиялық бірліктердің басым көпшілігі адаммен, оның қызметінің әртүрлі салаларымен байланысты. Адам сыртқы әлем объектілеріне, соның ішінде жансыз заттарға, табиғатқа адами қасиеттер беруге тырысады.

Э. Автелли бойынша, фразеологизмдерді зерттеудің лингвомәдени аспектісі лингвистикалық бірліктердің семантикалық жүктемесін түсіну тұрғысынан ең маңыздыларының бірі болып табылады деп санайды [2].

Әрбір ұлттың, әрбір лингвистикалық мәдени қауымдастықтың адамның дүниеге, табиғатқа, адамдарға қатынасының бір түрін қалыптастыратын, қоғамдағы адам мінез-құлқының мінез-құлық ережелері мен сөйлеу стандарттарын айқындайтын дүниеге өзіндік ұлттық лингвистикалық көзқарасы бар.

А. К. Кемпербаеваның айтуы бойынша тіл тілдік белгілермен (жеке сөздер, сөз тіркестері, фразеологиялық бірліктер, сөйлемдер, мәтін) көрінетін қарым-қатынас процесінде ұғымдармен, вербалды ұғымдармен (лексикаланған) алмасу үшін қажет [3].

Әлемді бейнелі-символдық картаға түсіру құралы ретінде әрекет ететін фразеология ұлттық дүниетанымның нәтижелерін, оның өмір салтына, өмір сүру ортасына байланысты халық үшін ең маңызды болмыс құбылыстарын түсінуді айқын бекітеді. Тілдік бейне фразеологиялық бірліктер арқылы жеткізіліп, осыдан вербалдану үрдісі жүреді.

К. К. Дүйсекованың зерттеуі бойынша тілдің табиғатын тек адамды және оның «әлемнің тілдің бейнесін» зерттеу негізінде түсінуге болады. Демек, белгілі бір кезеңде адамның ойлауы бар білім жиынтығында адамның ойлауын бекітудің материалдық формасы ретінде тілдің болуы «Әлемнің фразеологиялық бейнесі» жаңа терминін алға тартады [4, 170-б.].

И. М. Кобозева әлемнің фразеологиялық бейнесінің функциясы қоршаған әлемнің аңғал құрылымын сақтау және қайта құру, қалыптасқан тілдік бірліктер мен құрылымдармен осы мәдениеттің тілдік ойлауының сабақтастығын қамтамасыз ету болып табылатынын атап көрсетеді [5].

Осылайша, әлемнің фразеологиялық бейнесінің ерекшелігі-оның халықтың рухын, оның менталитетін білдіру, әлем мен адамды танудың мәдени және тарихи тәжірибесін шоғырландыру қасиеті. Бұл тәжірибені фразеологиялық вербалдандыру үдересіне алып келеді, атап айтқанда вербалдандыру процесі тәжірибені түсінуге және оны түсіндіруге, демек, болашақ хабарламаның мазмұнын ұйымдастыруға әсер етеді.

Табиғи құбылыстарды қабылдау және бейнелеу әр түрлі мәдениеттерде әр түрлі жүзеге асырылады және сәйкесінше тіл жүйесінде және фразеологизмдерде бейнелеуде өзіндік ұлттық ерекшеліктерге ие. Табиғи құбылыстар мен олар туралы халықтың идеяларын зерттеу маңызды, өйткені олар белгілі бір халықтың әлемінің тілдік көрінісінің ұлттық және мәдени аспектілерін көрсетеді.

Зерттеу мақаласының негізгі мақсаты - қазақ және ағылшын тілдерінде қолданылатын фразеологиялық бірліктер арқылы табиғи құбылыстар мен ландшафтты вербалдандыру түрлері мен тәсілдерін салыстырмалы зерттеу болып табылады.

Қойылған мақсат келесі міндеттерді шешуді көздейді:

- Ағылшын және қазақ тілдеріндегі табиғи құбылыстарды бейнелейтін фразеологиялық бірліктерді іріктеу және талдау.

- Қазақ және ағылшын тілдерінің табиғат құбылыстары және ландшафт фразеологиялық бірліктеріндегі вербалдандырудың тәсілдерін анықтау және салыстыру.

Ағылшын және қазақ фразеологиялық бірліктерін ұқсас ұғымдармен, бірақ әртүрлі мәдени көріністермен салыстыру тілдің бірегей мәдени перспективалар мен құндылықтарды қалай көрсететінін терең зерттеуді қамтамасыз етеді [6].

Сонымен, табиғат пен ландшафт құбылыстарын вербалдайтын ағылшын және қазақ фразеологиялық бірліктері терең ұлттық-мәдени ерекшеліктерге ие болып қана қоймай, шындықты қабылдаумен байланысты және белгілі бір жолмен әлем туралы білімді, ондағы адамның орнын және оның тілдік бейнесін көрсетеді. Басқаша айтқанда, бұл фразеологиялық бірліктер адам санасының құрылымдарына қол жеткізуге көмектеседі, сонымен қатар адамның қоғамдағы орнын түсінуін нақтылайды, оның белгілі бір мәдениетке жататындығын анықтайды.

Материалдар мен әдістері

Біздің жұмысымыздағы зерттеудің негізгі әдістері сипаттамалық, сөздіктерден материалды үздіксіз іріктеу әдісі, сандық және салыстырмалы-салғастырмалы әдістер болып табылады.

Сипаттамалық әдіс табиғи құбылыстар мен ландшафтты вербалдану процесінің сипаттамалары, ерекшеліктері болып табылатын зерттеу пәніне жалпы шолу жасау үшін қолданылды. Үздіксіз іріктеу әдісі зерттелетін тілдік бірліктер (сөздер, сөз тіркестері, сөйлемдер, фразалық бірліктер, микротекст) мәтінді оқу процесінде пайда болған таңдалған нақты материалды жинауда қолданылады. Салыстырмалы-салыстырмалы әдіс-бұл жалпы және айрықша қасиеттер мен белгілерді анықтау мақсатында туыстық және көп құрылымды тілдерді зерттеу әдістерінің жүйесі. Бұл зерттеуде бұл ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық бірліктердің ұқсастықтары мен ерекшеліктерін анықтау.

Сөздіктерден үздіксіз іріктеу әдісімен біз зерттеу үшін табиғи құбылыстар мен ландшафтты білдіретін ядролық компоненті бар фразеологиялық бірліктерді таңдадық. Қазақ және Ағылшын тілінің құрамындағы табиғат құбылыстары мен ландшафт лексикасын қамтитын жалпы 350 фразеологиялық бірлік іріктелді [7].

Фразеологиялық бірліктердің функционалдық-грамматикалық ерекшеліктеріне сүйене отырып, біз табиғи құбылыстар мен ландшафтты білдіретін ағылшын фразеологиялық бірліктерінің келесі құрылымдық-семантикалық топтарын бөліп көрсетеміз, осылайша морфологиялық материал жүргізілді, онда екі тілде ұқсас болып келетін келесі топтар анықталды:

- 1 Етістіктер арқылы вербалдануы;
- 2 Зат есімдер арқылы вербалдануы;
- 3 Адъективті бірліктер арқылы вербалдануы;

Алайда синтактикалық құрылымы және сөз таптарының ауысуы екі тілде әртүрлі болып келеді.

Нәтижелер және талқылау

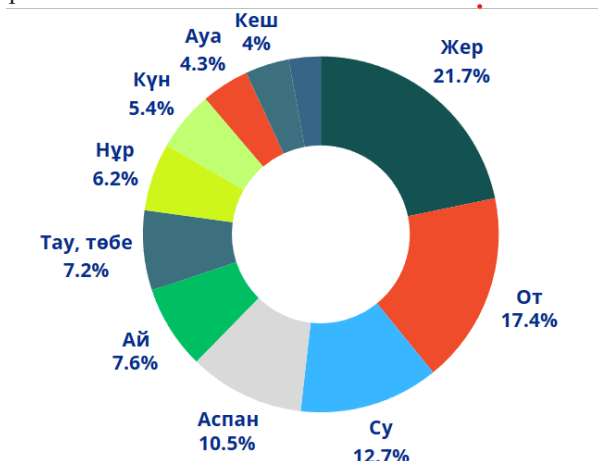
Қазақ тіліндегі фразеологизмдердің негізгі бастау көздері тарих қаттауынан орын алған тамыры тереңде жатқан әдет ғұрып, наным сенім

тарихи ауыз әдебиет үлгілерімен байланысып жатса, ағылшын тіліндегі фразеологизмдер ауқымы белгілі кәсібіне байланысты шыққан. Екі халықтың дүние жайындағы ақпарат көздері түрлі нәрселерде көрініс тапқан. Зерттеу барысында салыстырмалы-салғастырмалы әдісті қолдану негізінде қазақ және ағылшын тілдерінің фразеологиялық бірліктерінде айырмашылықтарда және ұқсастықтар анықталды.

Табиғат құбылыстары деп біз ең алдымен климаттық жағдайларды, сондай-ақ табиғатпен байланысты табиғи жағдайлар жиынтығының сыртқы көрінісін айтамыз. Құбылыстың өзі кеңірек болғанымен, зерттелген бірліктермен ұсынылған қазақ және ағылшын фразеологизмдеріндегі белгілі бір ұғымдар ғана ауызша вербалданады. Осылайша, фразеологиялық бірліктердің барлық түрлері біздің назарымызға аталған табиғат құбылыстары, ландшафт немесе басқа атаулар бар жерде жеткізіледі. Біріншіден, үздіксіз іріктеу әдісін қолдана отырып, біз екі тілдің табиғаты мен ландшафтының кіріс лексикасының бірліктерін таңдадық. Сандық талдау нәтижесінде екі тілдің жиілік бағандары анықталды (Диаграмма 1 және 2-ге қараңыз):

1-диаграммада біз қазақ тіліндегі «табиғи құбылыстар мен ландшафтты» вербалдану өзегі басым **Жер 21,7 %** бірлігін көреміз.

Диаграмма 1 – Қазақ фразеологиялық бірліктеріндегі басым сөздердің проценттік көрсеткіші

Бұл диаграммадан көріп тұрғанымыздай ең басым болып отқан бірлік **жер** статикалық болып табылады. Жерден кейінгі кезектегі бірліктер бір бірімен байланысты табиғат стихияларын құрайтыны қазақ тілінің әлемінің фразеологиялық бейнесін анық көрсетеді. Жер мағынасына

сәйкес бір орында тұратын болса да, мағынасы кей жағдайларда қарама-қарсы екені анықталды, мысалы: «тез»», шапшандық» мағынасында, *аяқ қолы жерге тимеу; жоқ жерден; күтпеген жерден;*

«Жақын жер» мағынасында қолданылатын *бөрік тастам жер; таяқ тастам жер;*

«Алыс жер» мағынасында қолданылатын:

Адам аяғы баспаған;

Айшылық жер;

Жер мен көктің арасындай;

Жер мойны қашық;

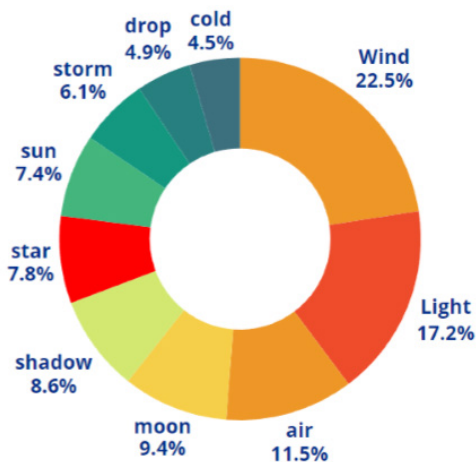
Жер түбі;

Жеті дарияның ар жағы;

Жеті қабат жер асты; және т.б. [7].

2-диаграммада біз ағылшын тіліндегі «табиғи феномена мен ландшафтты» вербалдану өзегі басым **Wind** (жел) 22,5 % бірлігін көреміз.

Диаграмма 2 – Ағылшын фразеологиялық бірліктеріндегі басым сөздердің проценттік көрсеткіші

Біз табиғи құбылыстар мен ландшафт компоненті бар фразеологиялық бірліктер құрамындағы **Wind** кілт сөзі тыныс алуға теңестірілген қажетті, өмірлік маңызды құбылыс яғни (wind – тыныс): bad (қысқа) wind (тыныс үрдісі), knock the wind out of smb (біреуді шаршату) екенін анықтадық. **Wind** (жел) - ұғымын сөзбен жеткізе отырып, әлемнің ағылшын тіліндегі бейнесінде зерттелген ФБ құрамындағы ең жиі кездесетін сөз. Фразеологиялық бірліктердің ең көп саны желмен байланысты екенін біз Ұлыбританияның

Арал екенін және ондағы климаттың арал екенін түсіндіреміз. Ежелгі заманнан бері адамдар желді құрметтеді, өйткені ауа-райы оған байланысты болды. Осылайша, ағылшын тілінде сөйлейтін халықтар үшін кез-келген әрекеттің өзіне немесе сұхбаттасушыға бағытталуы маңызды, яғни, әрекеттің белсенді сипаты. Біз ағылшындардың теріс коннотациясы бар ФБ басым екенін білдік, яғни табиғи құбылыстар дұшпандық деп түсініледі.

Осыдан ағылшын тіліндегі «табиғи құбылыс мен ландшафтты» вербалдану өзегі басым **Wind** (жел) динамикалық бірлігін, ал қазақ тілінде ең басым болып отқан бірлік **Жер** статикалық болып табылады.

Қазақ тілінің фразеологизмдеріне қандай ұғымдар кіретінін қарастырайық (Кесте 1-ге қараңыз):

1-кесте – Қазақ тілі мен ағылшын тілінің табиғат пен ландшафт лексикасын қамтитын бірліктер

Жалпы атаулары	Мысалдар Қазақ тіл	Мысалдар Ағылшын
Атмосфераны белгілейтін құбылыстар мен ауа-райлық белгілер	мұз, жарық, найзағай, сәуле, көлеңке, аспан, қар, жолақ, жылы, жел, самал, жалын, жарылыс, суық, бұлт, қараңғы, су тасқыны, тұман, аяз, бұршақ, жаңбыр, қырау, дауыл, құйын, күркіреу, жауу, жауын-шашын және т.б.	bolt, blaze, blast, , blaze, cold, cloud, dark, darkness, dawn, decline, drop, dropping, eclipse, flash, freeze, heat, ice, light, lightning, peep, ray, roll, shade, shadow, sky, snow, streak, thunder, warm, wind, breeze, snow, damp, flood, fog, frost, hail, mist, rain, shower, squall, storm, tempest, whirl, whirlwind, designating
Аспан денелері мен құбылыстары	қырау, қылау, шық, ай сәулесі, ғарыш, жарық, жұлдыз, сөну, балауыз, күн, күн сәулесі, кемпірқосақ, мұнар, тұман, тұмша, түнек, бұрқасын, көкмұз, көктайғақ, мұздау	moon, moonlight, moonshine, star, wane, wax, sun, sunshine
Табиғат стихиялары және элементтері	жазық, ауа, от, жер, су, тау, дала, көл-су атаулары, қорық, топырақ т.б [7].	water, fire, earth, air, fields, mountains, rocks, cliffs etc [8].

Н. М. Шанский мен И. В. Арнольд классификациясына сүйене отырып, морфологиялық талдау барысында біз табиғи құбылыстар мен ландшафттық

лексиканы қамтитын қазақ және ағылшын тілдерінің фразеологиялық бірліктерін вербалданудың келесі тәсілдерін анықтадық [9]:

1 Құрамында етістіктері бар (іс - әрекеттің, процестің мағынасы бар ФБ арқылы вербалданатын) - ең жарқын мысалдарды бөліп көрсетеміз: *Жер болды* – тип типыл болып тегістелді немесе ұятқа қалды. *Жерге кіріп кете жаздады* – қатты ұялды, мазақ болды. *disappear (melt или vanish) into thin air* - жоғалып кету; *fish in the air (plough the air)* - босқа талпыну, мағынасыз іс;

Аталған мысалдар тобын сонымен қатар зат есім+етістік немесе сын есім+етістік топшаларына жатқызуға болады. Қарастырылып отырған фразеологизмдердің құрамындағы етістіктер табиғи құбылыстарды қамтитын бірліктерге байланысты семантикалық жағынан ұқсастырылып жасалған, оған дәлел қазақтардың дәл осы сөзбен қолданатын етістіктерде мысалы су бірлігімен сапыру немесе батыру, жер бірлігімен кіру, қайысу, жұту етістіктері, жаңбыр немесе қар бірліктерімен жаудыру, құйу секілді етістіктер анықталды.

2 субстантивті немесе номиналды (пәндік мәні бар ФБ арқылы вербалданады) біз ең жиі кездесетін мысалдарды келтіреміз: *Тас төбе* — дәл төбе. Күн тас төбеге келді; *Су жүрек* – қорқақ. *Нұр жаусын* – бақытты бол деген мағынадағы бата, алғыс-тілек.

a cloud in one's sky - адам өміріне қайғы түсіретін қара бұлт; *a shooting star* – аққан жұлдыз;

Морфологиялық талдауға сәйкес зат есімдермен құралған фразеологиялық бірліктер табиғат элементтерін атап айтқанда ландшафт лексикасын құрайды. Құрамы жағынана басқа сөз таптарынан сын есімдермен немес етістіктермен және кейде сан есімдермен бірігіп жасалады.

3 Адъективті (сын есімдер арқылы вербалданатын ФБ) :

Беті жарық – көңілі ашық, көтеріңкі, жүзі жарқын.

Төбеге жай түскендей [соққандай, ұрғандай] • төбеден түс- кендей – кенеттен, ойламаған жерден ыңғайсыз жайға ұшырағанда айтылады.

white as a ghost (as a sheet, as ashes, as death, немесе as the driven snow) – бозарған;

white as milk (as (the driven) snow немесе as wool) – сүттей ақ;

Сөз таптарының өзгеруіне байланысты зат есімдер әр түрлі сөйлемдерде сын есім ретінде де қолданылады.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ауа райы лексемасының сөз тіркестерінің мәнін салыстыра отырып, ағылшын тіліндегі ауа райы лексемасының теріс коннотациясы бар деген бастапқы болжамды растай аламыз, ал қазақ тілінде оң немесе бейтарап коннотация айқынырақ көрінеді.

Табысты мәдениетаралық қарым-қатынас үшін ең бастысы-басқа елдердің тілдік және мәдени ерекшеліктерін терең зерттеу.

Табиғат құбылыстарымен байланысты зерттелген ағылшын ФБ-лері көпшілігі белсенді бағытқа ие, яғни ағылшын индивидуалистік мәдениетінде бірінші кезекте тұлға, іс-әрекеттің нәтижесі. Бұл екі халықтың тілінде көрініс тапты. Зерттелген қазақ ФБ-нің көпшілігі белсенді сипатқа ие, бұл келесі тілдің мәліметтерімен сәйкес келеді. Бірақ ағылшын және қазақ тілдеріндегі зерттелетін ФБ-ден айырмашылығы, табиғи құбылыстарға теріс көзқарас басым, қазақ ФБ-нің көпшілігі бейтарап немесе жағымды мағынада.

Сонымен, біз көптеген ағылшын ФБ адамды және оның қызметін сипаттауға бағытталғанын көреміз.

Жеке адам табиғаттың өлгенін және жансыз екенін елестете алмайды, оның қиялы үнемі жансыз заттарды өмірмен қамтамасыз етеді, сыртқы әлемнің барлық объектілеріне адамның жеке басына тән қасиеттер мен ұмтылыстарды тағайындайды. Табиғат құбылыстарын бейнелеу кейіннен «табиғи құбылыстар пен ландшафтты» бейнелейтін бірқатар ФБ пайда болуына әкелді.

Табиғи құбылыстар мен ландшафтты қамтитын зерттелген фразеологиялық бірліктер вербалданған құрамдас ұғымдарды қамтиды. Табиғи құбылыстар мен ландшафтты көрсететін фразеологиялық бірліктердің маңыздылығын зерттеу олардың функционалды-прагматикалық және когнитивті аспектілерін талдау үшін өте маңызды болып көрінеді, олар әртүрлі лингвистикалық және экстралингвистикалық факторларды ескеруді талап етеді [10].

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біз ағылшын ФБ-лерінің негізінен антропоцентристік, және қазақ ФБ-лері халықтық даналыққа еніп, содан кейін ғана антропоцентристік екенін көреміз.

Қорытынды

Қорытындылай келе, зерттелген екі тілдің фразеологиялық бірліктерін талдау барысында «Табиғат пен ландшафт құбылыстарын» вербалдайтын ФБ деп біз кез-келген құрылымдық-синтаксистік типтегі сөздердің салыстырмалы түрде тұрақты, қайталанатын номинативті тіркесімдерін түсінеміз, өрнектің идиомалық сипатына ие және оның құрамында аспан денелері мен атмосфералық табиғат пен ауа-райы құбылыстарының атауына оралатын компонент бар.

Іріктеп алынған фразеологиялық бірліктертердің ішінде табиғат пен ландшафтты вербалдайтын сөздердің жиілігі екі түрлі болып шықты. Проценттік көрсеткіштері қазақ тіліндегі табиғат пен ландшафт құбылыстарын вербалдайтын бірліктердің ең басым пайызын Жер 21,7 %-ті құраса, ағылшын фразеологиялық бірліктерінде бұл көрсеткіш Wind бірлігі

үшін 22,5 % болды. Бір топқа жатпайтын бұл екі тіл вербалдану бірліктерінің кездесуі бір бірінен ерекшелетіні анықталып, қазақ тілі статикалық наным-сенімдік ал ағылшын тілінің фразеологиялық бейнесі динамикалығымен сипатталды.

Құрылымдық аспектіде номинативті (субстантивті, адъективті, адвербиалды) фразеологиялық бірліктер, номинативті коммуникативті фразеологиялық бірліктер (етістік), аралық және модальды фразеологиялық бірліктер және коммуникативті фразеологиялық бірліктер ерекшеленеді. Фразеологиялық бейнелеу тәсілдерімен ұсынылған, яғни халықтың шындық объектісі туралы мәдени және құндылық идеяларын білдіретін бірліктердің бүкіл жиынтығы.

Пайдаланылған деректер тізімі

1 **Добрыднева, Е. А.** Фразеологические средства и способы вербализации эмоциональных концептов в языке и речи [Текст] // Проблемы вербализации концептов : в 2 ч. Ч. 1 // под ред. С. М. Кобозевой. – Волгоград, 2003. – С. 97–108.

2 **Autelli, E.** The origins of the term «phraseology» [Text] / E. Autelli // Yearbook of Phraseology. – 2021. – № 1. – P. 7–32.

3 **Kemperbayeva, A. K.** Verbalization of the Concept «Weather» in the English and Kazakh Languages [Text] // Гуманитарный трактат. – Кемерово, 2017. – Vol. 8. – P. 1–3.

4 **Дуйсекова, К. К.** Фразеологическая картина мира французского и казахского языков (концептуально-лингвокультурологический опыт исследования) [Текст] : дис. ... д-ра филол. Наук 13.00.01 : защищена 10.02.20 утв. 20.05.2020 / К. К. Дуйсекова. – Алматы, 2006. – 260 с.

5 **Кобозева, И. М.** Лингвистическая семантика : Учебник [Текст]. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.

6 Semantic Valence and Cultural Representation of Phraseological Units (Kazakh and English) [Text] / A. Amirbekova [и др.] // Forum for Linguistic Studies. – 2024. – Vol. 6, Issue 5. – P. 65–82.

7 **Кеңесбаев, І.** Фразеологиялық сөздік [Мәтін]. – Алматы : «Арыс» баспасы, 2007. – 800-б.

8 **Частикова, А. В.** Фразеологические единицы с компонентом значения «природные явления» как средства репрезентации английской и русской языковых картин мира / А. В. Частикова // Лингвистика XXI века : Актуальные направления. Сборник научных трудов [Текст]. – Воронеж : ВГПУ, 2007. – С. 196–202.

9 **Иванова, Е. В.** О направлениях моделирования фразеологических единиц [Текст] // Вестник Санкт-Петербургского университета. Язык и литература. – 2020. – Т. 17. – № 3. – С. 426–445.

10 **Odilovna, R. I.** Semantic Features of Phraseological Units in English and Uzbek Languages [Text] // International Journal of Language Learning and Applied Linguistics. – 2024. – № 3 – P. 71–76.

References

1 **Dobrydneva, E. A.** Frazeologicheskie sredstva i sposoby verbalizacii» emocionalnyh konceptov v yazyke i rechi // Problemy verbalizacii konceptov [Phraseological means and methods of verbalization of emotional concepts in language and speech [Text] // Problems of verbalization of concepts]. In 2 vols. Vol. 1 / ed. by S. M. Kobozeva. – Volgograd, 2003. – P. 97–108.

2 **Autelli, E.** The origins of the term «phraseology» [Text] / E. Autelli // Yearbook of Phraseology. – 2021. – № 1. – P. 7–32.

3 **Kemperbayeva, A. K.** Verbalization of the Concept «Weather» in the English and Kazakh Languages [Text] // Gumanitarnyy traktat. – Kemerovo, 2017. – Vol. 8. – P. 1–3.

4 **Düisekova, K. K.** Frazeologicheskaya kartina mira francuzskogo i kazakhskogo yazykov (konceptualno-lingvokulturologicheskij opyt issledovaniya): dis. ... d – ra filol. Nauk : 10.02.20 / K. K. Düisekova [Phraseological picture of the world of French and Kazakh languages (conceptual, linguistic and cultural research experience) : dis. ... Doctor of Philology] [Text]. – Almaty, 2006. – P. 260.

5 **Kobozeva, I. M.** Lingvisticheskaya semantika : Uchebnik [Linguistic Semantics : Textbook] [Text]. – Moscow : Editorial URSS, 2000. – 352 P.

6 Semantic Valence and Cultural Representation of Phraseological Units (Kazakh and English) [Text] / A. Amirbekova [etc] // Forum for Linguistic Studies. – 2024. – Vol. 6, Issue 5. – P. 65 – 82.

7 **Keñesbaev, I.** Frazeologialyq sözdik [Phraseological dictionary [Text]. – Almaty : «Arys» baspasy, 2007. – 800 P.

8 **Chastikova, A. V.** Frazeologicheskie edinicy s komponentom znacheniya «prirodnye yavleniya» kak sredstva reprezentacii anglijskoj i russkoj yazykovyh kartin mira / A. V. Chastikova // Lingvistika XXI veka. Aktualnye napravleniya. Sbornik nauchnyh trudov [Phraseological units with a component meaning «natural phenomena» as a means of representing English and Russian language worldviews / A. V. Chastikova // Linguistics of the 21st century. Current directions. Collection of scientific papers [Text]. – Voronezh : VGPU, 2007. – P. 196–202

9 **Ivanova, E. V.** O napravleniyah modelirovaniya frazeologicheskikh edinic [On the directions of modeling phraseological units [Text] // Vestnik of Saint

Petersburg University. Language and Literature. – 2020. – Vol. 17 – No. 3. – P. 426 – 445.

10 **Odilovna, R. I.** Semantic Features of Phraseological Units in English and Uzbek Languages [Text] // International Journal of Language Learning and Applied Linguistics. – 2024. – № 3 – P. 71–76.

30.01.25 ж. баспаға түсті.

11.04.25 ж. түзетулерімен түсті.

26.05.25 ж. басып шығаруға қабылданды.

*Г. М. Бегетаева¹, Г. К. Исмагулова², М. С. Кулахметова³

^{1,2}Евразийский национальный

университет имени Л. Н. Гумилева,

Республика Казахстан, г. Астана;

³Павлодарский педагогический

университет имени Ә. Марғұлан,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Поступило в редакцию 30.01.25.

Поступило с исправлениями 11.04.25.

Принято в печать 26.05.25.

СРАВНИТЕЛЬНО-СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СПОСОБОВ ВЕРБАЛИЗАЦИИ ЯВЛЕНИЙ ПРИРОДЫ И ЛАНДШАФТА В КАЗАХСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ФРАЗЕОЛОГИЗМАХ

В статье предпринята попытка выявления и сравнительно-сопоставительного исследования способов вербализации природных явлений и ландшафта во фразеологизмах казахского и английского языков. На современном этапе развития науки принято пересматривать, расширять традиционные понятия и явления. Это не является исключением и в языке. В свете современных процессов глобализации и межкультурного взаимодействия, проявляющихся в языке, особый интерес к изучению представляют фразеологические единицы, включающие в себя название природных явлений, поскольку эти явления относятся к древнейшим слоям национального состава языка и представляют собой преемственность культурных константов. Поскольку природа не зависит от деятельности человека, изучение явлений и представлений народа о них важно и

интересно, так как они отражают национальные и культурные аспекты языковой картины мира конкретного народа.

В исследовательской статье представлен обзор научных трудов ученых, изучавших такие понятия, как фразеологическая картина мира, фразеологическая вербализация и ее виды в области отечественного и зарубежного языкознания. Под фразеологизмами, вербализующими «явления природы и ландшафта», мы понимаем относительно устойчивые, повторяющиеся номинативные сочетания слов любого структурно-синтаксического типа, имеют идиоматический характер выражения и содержат компонент, возвращающийся к названию небесных тел и атмосферных явлений природы и погоды.

В ходе анализа фразеологических единиц двух языков, изученных в практической части статьи, в результате непрерывного отбора было отобрано 350 единиц на казахском и английском языках. Применяя сравнительно-сопоставительный метод и выявляя их различия и сходства, в двух языках рассматривались и классифицировались методы фразеологического представления.

Ключевые слова: вербализация, фразеологизмы, природное явление, ландшафт, языковая картина мира.

**G. M. Begetayeva¹, G. K. Ismagulova², M. S. Kulakhmetova³*

^{1,2} L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Astana;

³Pavlodar Pedagogical Margulan University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Received 30.01.25.

Received in revised form 11.04.25.

Accepted for publication 26.05.25.

COMPARATIVE ANALYSIS OF WAYS OF VERBALIZATION OF NATURAL PHENOMENA AND LANDSCAPE IN KAZAKH AND ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS

The article attempts to identify and comparatively study the ways of verbalization of natural phenomena and landscape in phraseological units of the Kazakh and English languages. At the present stage of the development of science, it is customary to revise and expand traditional concepts and phenomena. This is no exception in the language either. In the light of the modern processes of globalization and intercultural interaction that manifest themselves in language, phraseological units that include

the name of natural phenomena are of particular interest to study, since these phenomena belong to the oldest strata of the national language and represent a succession of cultural constants. Since nature does not depend on human activity, the study of phenomena and people's ideas about them is important and interesting, as they reflect the national and cultural aspects of the linguistic worldview of a particular people.

The research article provides an overview of the scientific works of scientists who have studied such concepts as the phraseological picture of the world, phraseological verbalization and its types in the field of domestic and foreign linguistics. By phraseological units that verbalize "phenomena of nature and landscape", we mean relatively stable, repetitive nominative combinations of words of any structural and syntactic type, have an idiomatic character of expression and contain a component that returns to the names of celestial bodies and atmospheric phenomena of nature and weather.

During the analysis of phraseological units of the two languages studied in the practical part of the article, 350 units in Kazakh and English were selected as a result of continuous selection. Using the comparative method and identifying their differences and similarities, the methods of phraseological representation were considered and classified in two languages.

Keywords: verbalization, phraseological units, natural phenomenon, landscape, linguistic picture of the world.

Теруге 26.05.2025 ж. жіберілді. Басуға 30.06.2025 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

6,56 МБ RAM

Шартты баспа табағы 36,03. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: А. К. Темиргалинова

Корректорлар: Д. А. Кожас, А. Р. Омарова

Тапсырыс № 4406

Сдано в набор 26.05.2025 г. Подписано в печать 30.06.2025 г.

Электронное издание

6,56 МБ RAM

Усл. печ. л. 36,03. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: А. К. Темиргалинова

Корректоры: Д. А. Кожас, А. Р. Омарова

Заказ № 4406

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz